УДК 332.146:330.341.1](477.54)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ У ХАРКІВСЬКІЙЙ ОБЛАСТІ

Косенкова Т.В., аспірант
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

У статті надається авторське тлумачення поняття smart specialisation (розумна спеціалізація). Проводиться аналіз розвитку розумної спеціалізації в Європейському союзі. Відзначено важливість впливу розумної спеціалізації на розвиток зв'язків між наукою, освітою та економікою у регіональному контексті та її значення у забезпеченні оптимального використання потенціалу окремих регіонів і країн у контексті пристосування до конкретних соціально-економічних умов. Визначено основні напрямки впровадження розумної спеціалізації як інтегрованої економічної програми відповідно до інноваційної політики «Європейській стратегії 2020». Розкривається проблема реалізації smart-спеціалізації в Харківській області і приводяться методи її вирішення. Особлива увага приділяється процесам аналізу та оцінювання інноваційного потенціалу як ключовим процесам підготовки та впровадження стратегії розумної спеціалізації. В даному випадку акцентується увага на аналізі потреб і бар'єрів малих і середніх підприємств в інноваціях, а також оцінка сприяння інфраструктури регіону впроваджувати дані інновації у виробництво. Відповідно до цього визначено, що завданням розумної спеціалізації є досягнення максимальної ефективності і корисності для всіх суб'єктів регіону. Окрема увага приділяється тому, що концепція розумної спеціалізації має свої недоліки. У статті підкреслений такий недолік як небезпека концентрації розвитку сучасних технологій в найрозвиненіших регіонах, що може призвести до великої поляризації регіонів.

Ключові слова: smart спеціалізація, програма «Європа – 2020», програма «Горизонт 2020», економічна стратегія, регіон.

Постановка проблеми. Регіональні інноваційні стратегії країн-членів ЄС традиційно складалася в основному з горизонтальних заходів індустріальної політики, яка була нейтральною в секторальному і галузевому сенсі та спрямована на поліпшення загальних рамкових умов і можливостей для інноваційного розвитку (таких, як розвинені університети і людський капітал, захист прав інтелектуальної власності, відповідна науково-дослідницька та IT-інфраструктура, забезпечення конкуренції та відкритості, тощо). Але за останнє п'ятиріччя ключове місце в політиці інноваційного розвитку і гуртування як окремих країн, так і всього Європейського Союзу, займає нова стратегія, яка зберігає традиційний акцент на горизонтальних заходах, але додає нову «логіку», пов'язану з так званою розумною спеціалізацією (smart specialisation). Розумна спеціалізація фокусується на більш вертикальній, а не нейтральній логіці втручання, тому що передбачає процес виявлення та відбору привабливих сфер для втручання, технологій, підсистем, які могли б сприяти інноваційному розвитку конкретних регіонів [1].

Розумна спеціалізація, як стратегічний підхід, привернула велику увагу протягом останніх п'яти років. Крім Європейської комісії, також незалежні інститути і міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй промислового розвитку (ЮНІДО), Світовий банк і ОЕСР займаються поширенням розуміння та практичним втіленням цього підходу . При цьому практика його використання свідчить, що найбільш ефективним є поєднання стратегії розумної спеціалізації з кластерізацією економіки країн-членів ЄС. Європейська Комісія в червні 2011 р. створила Платформу для підтримки розробки стратегії розумної спеціалізації (S3Platform), яка покликана допомогти регіонам і державам (у тому числі країнам-сусідам ЄС), які зареєстровані на неї у розробці, здійсненні та оцінки регіональних стратегій розумної спеціалізації і допомагають представникам регіонів визначати діяльності з високою доданою вартістю, які надають кращі шанси зміцнення їх конкурентоспроможності [2].

Smart спеціалізація – стратегічний підхід до економічного розвитку країн шляхом адресної підтримки досліджень та інновацій, що є основою для надання Структурними фондами ЄС інвестицій у дослідницьку та інноваційну діяльність. Вона дає змогу європейським країнам досягти згуртування в політиці, збільшити кількість робочих місць та реалізувати програму економічного розвитку «Європа – 2020». Підхід, відомий як smart specialization, має на увазі виявлення сильних сторін і розвиток конкурентних переваг регіонів на основі існуючої структури регіональної економіки. Для того щоб в умовах глобальної конкуренції розвивати економіку і технології за допомогою інновацій, потрібно уникати дублювання дослідницької та інноваційної діяльності різними регіонами. У більш широкому контексті smart – це спеціалізація, яка включає в себе процес розробки інноваційної концепції, виявлення конкурентних переваг, визначення стратегічних пріоритетів, а також використання

©Косенкова Т.В., 2017

інструментів smart політики, спрямованої на ефективне використання інформації з метою розвитку конкретного європейського регіону [3].

Розумна спеціалізація має вирішальне значення для фактичної ефективності дослідження та інвестицій в інновації. Пропозиції Європейської Комісії щодо політики гуртування на період 2014–2020 рр. стане передумовою для використання Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) у 2013–2020 рр. у межах підтримки цих інвестицій. Визначення і зміст розумної спеціалізації зображені на рис. 1.

Рисунок 1 – Схематичне відтворення змісту розумної спеціалізації

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепцію розумної спеціалізації регіонів розробила експертна група «Знання для зростання» (Knowledge for Growth) Директорату з технологій та інновацій Єврокомісії в процесі формування єдиного Європейського дослідницького простору (European Research Area – ERA).

Політика розумної спеціалізації націлена в першу чергу на вирішення проблеми фрагментації і дублювання науково-технологічних досліджень в країнах Євросоюзу, що є наслідком того, що держави, які до неї входять, самі визначають пріоритети науково-технічної політики і при цьому часто вважають за краще розвивати одні і ті ж «модні» технології та галузі.

Це, в кінцевому рахунку, призводить до недостатньої ефективності наукового пошуку (через неможливість накопичення критичної маси знань) на рівні всього Європейського союзу – в порівнянні з США або Японією.

У роботах Я. Бжуска, Я Пика [4], П. Девіда, Д. Форей, Б. Хола [5], М. Кардаса [6] і Г. Тобора [7] подано цю концепцію розумної спеціалізації, а також спроби її застосування. Розумна спеціалізація не є новою, це спроба виправити мислення і методологію щодо підтримки соціально-економічного розвитку в країнах Європейського Союзу.

Метою статті є дослідження та вивчення стратегії розумної спеціалізації, яка є ключовим елементом інноваційної політики Європи, проголошеної в «Європейській стратегії 2020». Дана мета полягає у розробленні методології для реалізації інтелектуального впливу розумної спеціалізації в інноваційній стратегії розвитку Харківської області.

Основні результати дослідження. Інвестування досліджень, інновацій і підприємництва є основою «Європейської стратегії 2020». Як частина цієї стратегії Європейська комісія прийняла провідною ініціативою «Інноваційний Союз» («Innovation Union»). Дана ініціатива являє комплексну інноваційну стратегію, спрямовану на стимулювання європейської економіки демонструвати розумне, стійке і змістовне зростання, і акцентується на концепції розумної спеціалізації, як шляху досягнення поставлених цілей.

У «Європейській стратегії 2020» розумна спеціалізація виступає ключовим елементом інноваційної політики. Розумна спеціалізація являє собою інтегровану економічну програму, основними напрямками якої являються:

- політична підтримка ключових національних/регіональних пріоритетів, завдань і потреб для розвитку, заснованого на знаннях;
- розвиток «сильних сторін» і конкурентних переваг країни/регіону;
- підтримка технологічних інновацій і стимулювання інвестування приватного сектора;
- залучення зацікавлених сторін стимулювати інноваційно-експериментальну діяльність;

– розробка систем моніторингу та оцінки [5].

Аналіз і оцінювання інноваційного потенціалу є ключовими процесами стратегії розумної спеціалізації. Необхідність аналізу інноваційного потенціалу регіону стала ключовим фактором історії інноваційних стратегій Європи. В даному випадку акцентується увага на аналізі потреб і бар'єрів малих і середніх підприємств в інноваціях, а також оцінка сприяння інфраструктури регіону впроваджувати дані інновації у виробництво.

Визначення масштабу розумної спеціалізації є дуже важливим моментом, так як різні зацікавлені сторони мають різні очікування і цілі. Завданням розумної спеціалізації є досягнення максимальної ефективності і корисності для всіх суб'єктів регіону. Незалежно від того, які суб'єкти включені в стратегію розумної спеціалізації, вона повинна бути інтерактивною і узгодженою. Інноваційний процес – це колективне зусилля, в якому успіх досягається завдяки здатності суб'єктів.

У свою чергу регіональний розвиток є колективно-соціальним зусиллям, в якому важливу роль відіграють як національний рівень влади, так і наднаціональний (європейський). В даному випадку мова йде про структурні фонди, що виконують різні завдання і реалізовують певні цілі (рис. 2).

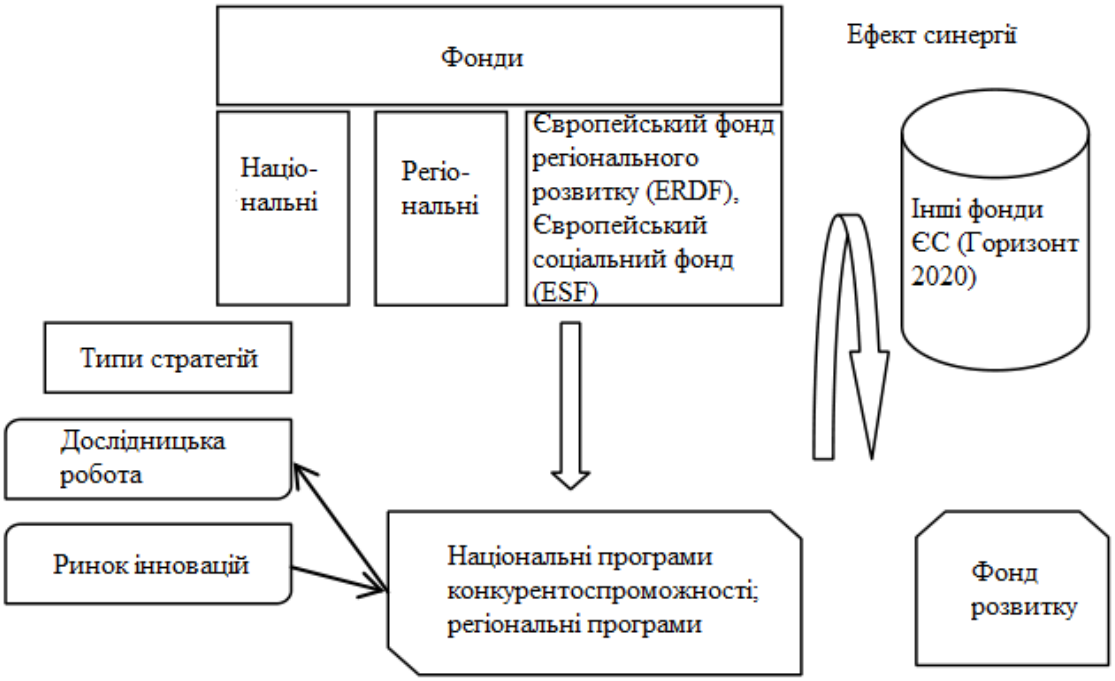

Рисунок 2 – Роль структурних фондів в стратегії розумної спеціалізації

Дана інформація повинна ретельно вивчатися представниками влади з метою вибору кількох пріоритетів, акцентувати увагу як на наявних сильних сторонах регіону, так і на потенційно можливих перевагах. Сильна стратегія розумної спеціалізації прискорить структурні зміни, тому економія масштабу і місцеві потоки будуть повністю задіяні в процесі генерації, трансферу і використання знань.

Процес визначення плану дій повинен включати як існуючі програми й інструменти, так і розроблені раніше дії, які були ефективними і результативними.

Стратегія розумної спеціалізації будується на різних компонентах, націлених на вирішення однієї або декількох задач. Система моніторингу може включати три типи індикаторів: індикатори середовища, що визначають місце регіону серед подібних оцінюваних регіонів; результуючі індикатори, що відображають ефективність розроблених заходів (у разі неефективності необхідно їх переглянути); індикатори виходу, що показують прогрес заходів, вжитих для досягнення поставлених цілей.

Розумна спеціалізація – це поняття та інструмент для визначення й побудови теперішнього та майбутнього положення в регіоні або державі в економіці, що ґрунтується на знаннях та таких засадах:

– впровадження розумної спеціалізації вимагає створення доволі великої кількості досліджень та інновацій, які створять конкуренцію. Це дасть змогу використати ефект масштабу і поширення;

– конкуренція в європейських країнах і регіонах у тих самих областях досліджень науки і сфер економіки, що може призвести до відсутності очікуваного результату через відсутність економії від масштабу і відповідної критичної маси;

– суть визначення поняття розумної спеціалізації визначають як технологію загального призначення. Вона характеризується тим, що є повсюдно і використовуються у багатьох галузях людської діяльності, а її використання вимагає додаткових інвестицій у певних секторах;

– впровадження розумної спеціалізації повинно полягати в «підприємницькому процесі» навчання, який вказуватиме галузі науки і техніки, в яких регіон або держава зможуть бути лідером в Європі та світі. Головними учасниками цього процесу повинні бути підприємці, а державне управління повинно забезпечити відповідну інфраструктуру і доступ до інформації за нових технологічних можливостей і ризиків, а також можливих джерел фінансування.

Концепція розумної спеціалізації передбачає взаємозв'язок між наукою, освітою і економікою, хоча у контексті регіонального розвитку можна швидше говорити про відносини між бізнесом, наукою і громадською сферою. Відповідно до цих відносин мета розумної спеціалізації – це оптимальне використання потенціалу окремих регіонів і країн через найбільше пристосування можливих напрямів розвитку науки і освіти у цих регіонах або країнах до їх конкретних соціально-економічних умов. Тобто спрямування державного втручання у такі ініціативи, заходи і проекти, які уможливлюють спеціалізацію у цьому регіоні або країні, або розвиток базових технологій чи продуктів і послуг з використанням цих технологій. Суспільна роль уряду не є вибором тієї чи іншої спеціалізації, участь у залученні різних партнерів у процесі формування спеціалізації, виявленні додаткових інвестицій у нові спеціалізації та розширення ділових контактів у межах технологій та загальне застосування різними партнерами.

Але концепція розумної спеціалізації має свої недоліки. Це небезпека концентрації розвитку сучасних технологій в найрозвиненіших регіонах, що може призвести до великої поляризації регіонів.

Сучасні системи глобальних зв’язків створюють не тільки величезні можливості, але й величезні ризики. Ефективність держави визначає її здатність проводити реформи за активної участі громадян і обмежених ресурсів. У цих умовах необхідне використання територіального підходу до розвитку, який, з одного боку, використовує потенціал місцевих та регіональних суб’єктів розвитку, з іншого, – аналіз проблем і потенціал розвитку, а також функціональні зв’язки між різними областями планування та здійснення заходів цього розвитку [6].

У зв’язку з цим пропонується виділяти регіони, в яких доцільно розвивати базові технології (general purpose technologies), і території, де вигідніше зосередитися на прикладні дослідження і втіленні їх в життя стосовно вже існуючих продуктів і технологічних процесів.

В європейському контексті у Харкова smart спеціалізацією могли б бути фізика та ІТ-сектор в якості базових технологій і, наприклад, агросектор і виробництво добрив в якості втілення інновацій.

Тим часом в ІТ-секторі Харків може запропонувати до 90 цікавих проектів стартапів для європейської програми COSME. Це набір тематичних проектів і програм на період з 2014 по 2020 рік із загальним бюджетом 2,3 млрд. євро. Перелік програм визначається Європейською комісією і щороку змінюється. Головне в цій програмі – співпраця науки та бізнесу, комерціалізація інноваційних розробок. Однак дана програма не ратифікована українським парламентом і лише недавно з’явилася інформація про те, що Міністерство економічного розвитку і торгівлі підготувало ратифікаційні документи для передачі до парламенту.

У 2016 році Україна нарешті ратифікувала свою участь в самій грандіозній науково-технічній програмі Євросоюзу з бюджетом 80 мільярдів євро. Це програма «Горизонт-2020».

Фахівці оцінюють її як особливу, бо вона спрямована на підтримку інноваційного наукового співробітництва вузів, наукових інститутів та бізнесу. Ще один важливий момент полягає в тому, що ця програма підтримує міждержавне співробітництво в рамках Європейського союзу.

Для отримання гранту потрібно створити консорціум з трьох країн: України, країни ЄС і ще однією з країн Східного партнерства. Причому бізнесу не потрібно буде шукати партнера. Якщо, наприклад, те чи інше українське приватне підприємство може виробляти конкретне обладнання для європейського вузу, то воно може увійти до консорціуму і отримати фінансування за такою програмою.

На жаль, українськими підприємствами в рамках програми «Горизонт 2020» було подано всього дві заявки. Для порівняння: Іспанія, Франція, Італія отримали фінансування на 150-170 проектів. Україна ж в якості керівника проекту поки такого фінансування не отримувала. У зв’язку зі стартом smart спеціалізації в Україні цілком ймовірно, що Харківська область, яка володіє найвищим освітнім і науково-технічним потенціалом, стане головною в цьому змісті.

Висновки. Багато регіонів ЄС реалізовували і розвивали інноваційні стратегії протягом останніх десятиліть. У програмі допомоги ЄС на 2014–2020 рр. як необхідну умову для підтримки розвитку було прийнято стратегію розумної спеціалізації.

Розумна спеціалізація вимагає співпраці компаній, дослідницьких центрів, університетів та місцевих органів влади з метою виявлення найперспективніших галузей спеціалізації, а також слабких сторін і перешкод на шляху впровадження інновацій у регіонах.

Розумна спеціалізація не означає революції у розвитку політики Європейського Союзу. Це концепція вдосконалення існуючих методів стимулювання економічного розвитку шляхом зростання конкуренції та інноваційного підприємництва.

В рамках пошуку форм і методів модернізації економіки та прискорення інноваційного розвитку регіонів України в умовах децентралізації управління доцільно вивчити досвід європейських країн щодо розробки регіональних стратегій розумної спеціалізації, дослідити інституціональні аспекти впровадження цього підходу в стратегічному управлінні регіональним розвитком в Україні, з використанням можливостей приєднання до Європейської Платформи для підтримки розробки стратегії розумної спеціалізації. Існуючі формальні і неформальні кластери можуть бути залучені як на етапі розробки, так і при реалізації стратегій розумної спеціалізації. Для цього необхідно виявити в регіонах ці кластери, провести їх бенчмаркінг, результати якого можуть бути використані для визначення регіональних моделей спеціалізації і оцінки потенціалів різних видів економічної діяльності в регіонах.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу : http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/984_011/page.
2. The Smart Specialisation Platform [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу : http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home.
3. European Commission. Guide to research and innovation strategies for smart specialisation (RIS3). – Brussels, 2012. – 27 pp.
4. Brzóska J., Pyka J. Rozwój ekosystemu innowacji w Regionie w perspektywie 2020 roku [w:] J. Pyka(red) Nowoczesność przemysłu i usług – nowe wyzwania. TNOiK. – Katowice, 2012.
5. David P., Foray D., Hall B. Smart Specialistaion. The concept. Knowledge Economists Policy Bries 9, October 2007.
6. Kardas M. Inteligentna specjalizacja – (nowa) koncepcja polityki innowacyjnej. “Optimum. Studia Ekoonomiczne”. – 2011. – nr 2, WSE, Białystok.
7. Tobor G. Smart specialisation a rozwój aglomeracji górnośląskiej [w] J. Pyka (red Nowoczesność przemysłu i usług – nowe wyzwania. – Katowice: TNOiK, 2012.
8. Guide to research and innovation strategies for smart specialization (RIS3). Luxemburg, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: //ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf.
9. Hall BH., Trajtenberg M. Uncovering general purpose Technologies with patent data, [w:] New frontiers In the economics of innovation and New technology: esseys In honour of Paul A. David, (eds.) C. Antonelli, D. Foray, B.B. Hall, W.E. Steinmueller, 2007.

References

1. The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other side (2015). Access : http: //zakon2.rada. gov.ua/laws/show/984_011/page.
2. The Smart Specialisation Platform (2015). Access: http: //s3platform.jrc.ec.europa.eu/home.
3. European Commission. Guide to research and innovation strategies for smart specialisation (RIS3) (2012). Brussels, 27 p.
4. Brzóska J., Pyka J. (2012). Rozwój ekosystemu innowacji w Regionie w perspektywie 2020 roku. Nowoczesność przemysłu i usług - nowe wyzwania. TNOiK. Katowice.
5. David P., Foray D., Hall B. (2007). Smart Specialistaion. The concept. Knowledge Economists Policy Bries 9.
6. Kardas M. (2011). Inteligentna specjalizacja – (nowa) koncepcja polityki innowacyjnej. “Optimum. Studia Ekoonomiczne”, 2, WSE, Białystok.
7. Tobor G. (2012). Smart specialisation a rozwój aglomeracji górnośląskiej. Nowoczesność przemysłu i usług – nowe wyzwania. Katowice : TNOiK.
8. Guide to research and innovation strategies for smart specialization (RIS3). Luxemburg, 2012. Access : http: //ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf.
9. Hall BH., Trajtenberg M. (2007). Uncovering general purpose Technologies with patent data, New frontiers In the economics of innovation and New technology.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2017.